

GÜLME TEORİLERİ BAĞLAMINDA ALİ AGA'NIN FIKRALARI

ALİ AGA'S JOKES IN THE CONTEXT OF THEORIES OF LAUGHTER

Muhammet Faruk EKİCİ*, Gölde ÇETİNDAG SÜME**

Öz

Türk milletinin sözlü kültür ürünleri, Türk'ün tarihî seyre dâhil olduğu günden bugüne varlığını korumuş, kolektif bilincin salt unsurlarını asırlar ve nesiller arasında taşıyan bir köprü işlevi üstlenmiştir. Bu sözlü geleneğin ürünlerinden biri fıkralardır. Fıkralar genel olarak belli tipler ekseninde ortaya çıkmıştır. Söz konusu fıkra tiplerinden biri de farklı bir dünya görüşüne sahip olan ve bunu fıkralarına açıkça yansıtan Tonyalı Ali Aga'dır. Bu çalışmada, Türk fıkralarıyla ilgili yapılan tasnif değerlendirmeleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra mahalli bir fıkra tipi örneği olan, Trabzon'un Tonya ilçesinde yaşamış ve dünyaya burada veda etmiş Ali Uzun'un hayatı tanıtılmıştır. Çalışmada, Ali Uzun'un Türk fıkra tipleri içerisindeki yeri belirtildikten sonra onun çeşitli sözlü kaynaklardan mülakat yöntemiyle derlenen fıkraları üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlatma gibi gülme teorileri açısından incelenmiştir. Bu sayede, Karadeniz insanının hayata bakışına ve mizahi unsurlarla örülü yaşamına ayna tutan Ali Aga, Türk mahalli fıkra tiplerinden biri olarak fıkralarıyla literatürdeki yerini almış olacaktır.

Anahtar Kelime: Fıkra, Ali Aga, Ali Aga Fıkraları, Gülme Teorileri.

Abstract

The oral cultural products of the Turkish nation have preserved their existence from the day the Turks entered history to the present day, serving as a bridge that carries the pure elements of collective consciousness across centuries and generations. One of the products of this oral tradition is jokes. Jokes generally emerged around certain types of characters. One such fable character is Tonyalı Ali Aga, who had a different worldview and clearly reflected this in his fables. This study briefly reviews the classifications of Turkish fables before introducing the life of Ali Uzun, a local fable character who lived and died in the Tonya district of Trabzon. After indicating Ali Uzun's place among Turkish joke types, this study examines his jokes, compiled from various oral sources through interviews, in terms of laughter theories such as superiority, incongruity, and relief. Thus, Ali Aga, who reflects the Black Sea people's outlook on life and their humorous existence, will take his place in the literature as one of the Turkish local joke types with his jokes.

Keywords: Joke, Ali Aga, Ali Aga Jokes, Smile Theories.

* Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-posta: mfarukekici@munzur.edu.tr, [ORCID: 0000-0001-6320-2679](https://orcid.org/0000-0001-6320-2679)

** Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, E-posta: gsetindag@firat.edu.tr, [ORCID: 0000-0003-4699-3944](https://orcid.org/0000-0003-4699-3944)

GİRİŞ

Türk halk kültüründeki sözlü gelenek rnleri, Türk halk edebiyatının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu ürünlerden biri de yaşamı sıradanlıktan alıkoyan ya da yaşama renk katan, insanları güldüren ve güldürürken de düşündüren fıkralardır. Toplumsal yaşantının izlerini ve paylaşılan anı birikimini geçmişten bugüne taşıyan fıkralar, bir tür kültürel bellek olarak değerlendirilebilir.

Kültürel belleğin belli bir alanını kapsayan fıkralar, insanların sonraki nesillere yaşamsal tecrübelerinin aktarımını sağlaması açısından büyük önem arz etmektedir. Fıkraların tetiklediği gülme eylemi de sadece bireysel bir rahatlama değil, aynı zamanda toplumsal bir işleve sahiptir. Henri Bergson'un belirttiği gibi, gülme toplumsal yaşamın bir gerekliliğidir ve bir tür sosyal jesttir; "yarattığı korkuyla acayiplikleri, sıradışlılıkları bastırır, kendini yalıtma ve uykuya dalma eğilimindeki kimi ikincil faaliyetleri sürekli uyanık ve birbiriyle temas hlinde tutar ve nihayet, toplumsal bünyenin sathında mekanik katılık namına ne varsa hepsine esneklik kazandırır." (2014, s. 15). Bu toplumsal işlevin bir sonucu olarak toplumun gldklerine glnmezse karşılaşılacak tavır adil olmayacaktır. Ancak ona göre bu dışlayıcı tavır toplum içerisinde olağandır (Kaya, 2021, s. 280). Bu çerçevede fıkra türü büyük önem arz etmektedir. Metin Ekici'ye göre fıkra, bir anlatı kahramanı üzerinden tecrübeleri aktaran bir türdür (2009, s. 271). Bu türün tanımına dair birçok açıklama yapılmıştır. Örneğin şükrü Elçin fıkrayı, gerçek hayatta yaşananlardan ders çıkarmayı hedefleyen ve eleştiri içerikli mizahı temel alan kısa metinler olarak tanımlamıştır (2004, s. 566). Fıkranın tanımlanmasına dair kapsamlı bir açıklama ise Dursun Yıldırım tarafından yapılmıştır. Onun ifadelerine göre kısa ve yoğun anlatıma sahip olan fıkra; günlük yaşamın çeşitli olaylarını, zıtlıkları, birtakım çatışmaları mizah ve alay çerçevesinde bir fıkra tipine bağlayarak düz yazı şeklinde ifade eden hikyelerdir (1999, s. 3). Yapılan bu tanımlar, fıkraların kültürel boyuttaki rolünü farklı açılardan ortaya koymaktadır. Bu çalışmada ele alınacak Ali Aga fıkralarını analiz edebilmek amacıyla, literatürdeki bu yaklaşımlardan hareketle fıkrayı řu şekilde ervelendirmek mümkündür: Fıkralar, genellikle bir tipe bağlı olarak gelişen, sıradan veya ilginç bir olayı temel alan, ancak usta bir anlatıcının dilinde asıl işlevini kazanan, dinleyicide gülme ve düşünme eylemlerini tetikleyen kısa ve yoğun anlatılardır. Ders verme, alay etme, eleştirme gibi çeşitli işlevler üstlenebilen bu metinlerin kültürel bağlamdaki rolünün çeşitliliği, fıkra teriminin tanımlanmasındaki zenginliği ve farklı yaklaşımların varlığını da göstermektedir.

Bugün halk arasında anlatılan ve ağızdan ağıza yayılan fıkralar dikkate alındığında, Türk milletin kimliği hakkında birtakım bilgiler edinilebileceği önemli bir gerçektir. Bu duruma,

Nasrettin Hoca fıkraları en güzel örnektir. Gerçekten de İsmail Abalı'nın belirttiği üzere, "Zengin bir fıkra arşivine sahip olan Türk kültürü bünyesinde, tüm Türk topluluklarının tanıdığı Nasreddin Hoca veya sadece belli bir bölge ya da zümreye mensup Kayserili, Temel gibi fıkra tipleri bulunmaktadır." (2016, s. 113). Onların fıkralarında Türk milletinın yaşıyış biçimini, aile yapısını, ahlaki değerlerini, dünya görüşünü, inanışlarını, mizah anlayışını vb. görmek mümkündür. Genel olarak yaşınmışlıkları konu edinen, çeşitli anlatılış amaçları ve uzman anlatıcıları bulunan, içinde doğup büyüdüğü, hatta kendisini lmszleştirdiği toplumun kültürel özelliklerinden kesitler sunan bu anlatı türünün, Türk kültürü ve mizah anlayışı açısından önemi büyüktür. Erman Artun'un da belirttiği gibi Türk halkının mizah anlayışı, bu halkın fıkralarında tezahür etmiştir. Sadece mizah anlayışı değil sağduyusu ve hoşgörüsü de fıkralara yansımıştır. Dolayısıyla sözlü gelenek ürünleri olan bu metinlerin toplum ve insan ilişkilerini irdeleyen işlevi söz konusudur (2011, s. 10). Bu yönüyle fıkralar, anlatıldığı veya ait olduğu toplum hakkında birtakım bilgiler edinilmek istendiğinde başvurulabilecek kaynaklardan biri olma özelliği kazanmıştır. Nitekim Metin Eren'in de belirttiği gibi, halk inançları ve buna bağlı kültürel ürünler sadece geçmişten kalan arkaik unsurlar olarak değil, halkın dini veya dünyayı algılayış şekli ve yaşıanan bir gerçeklik olarak kendi bağlamı içinde bütüncül bir yaklaşımla incelenmelidir (2013, s. 863-864). Bu nedenle Ali Aga gibi yerel bir fıkra tipini ve fıkralarını kendi yöresel bağlamı içinde değerlendirmek hem tipin hem de yöre kültürünün anlaşılmaması açısından önemlidir. Bu durum, bir millet için fıkraların paha biçilemez değere sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü fıkralar asırlar boyunca nesilden nesile aktarılan manevi miraslardır.

Fıkralar hem yapısal hem de muhteva açısından birçok işleve sahiptir. Fıkraların temel işlevlerinden biri birtakım semboller aracılığıyla örtülü bir iletişimi sağlamaktır. rtl iletişim, mesajların sembolik gndergelerle iletildiği iletişim şeklidir. Gönderilen sembolün doğru anlaşılmaması, örtülü iletişimde önemlidir (Çetindağ Sme, 2014, s. 108). Fıkralar, anlatıldığı ortamda gönderici ile alıcılar arasında birtakım semboller yoluyla örtülü bir iletişim kurmaktadır. Bu iletişim şekli fıkraların dinleyicileri düşünmeye sevk eden işlevi ile çok yakından ilişkilidir. Çünkü anlatılmak isteneni anlayabilmek, düşünme eylemini gerektirir. Bahsedildiği şekilde birçok işleve sahip olan fıkralar genel olarak belli tipler etrafında meydana gelmiştir.

Halkı düşündürüp güldüren ve konularına göre farklılık gösteren fıkralar, atfedildiği tiplere göre de farklılık arz etmektedir (şimşek, 2006, s. 257). Bu farklılıklar, yapılan tasnif değerlendirmeleriyle ortaya çıkmıştır. Söz konusu tipler, toplumdaki çoğu insana göre, farklı

yönleriyle ve kıvrak zekâsıyla toplumdan sıyrılmış kişilerdir. Günlük hayatın sıradanlığı içinde sıra dışı tavırları ve zekâlarıyla ne çıkararak mizahın kaynağı olan bu tiplerin bazıları bütün dünyaca tanınıp kabul görmüş, bazıları ise sadece nüfus oranı düşük olan küçük yörelerde tanınmıştır. Sadece yaşadıkları yerlerde tanınan tipler mahalli tiplerdir. İbrahim Altunel'e göre bu tipler, yaşadıkları yöredeki insanların karakteristik özelliklerini yansıtır. Toplumun her kesiminden olabilen mahalli tipler orijinallik göstermektedir. Bu tipler, fıkralarıyla Türk toplumunun hemen her meselesini anlatmaya ele alırlar (1990, s. 70). Gldrrken düşündürmeyi de amaç edinen, toplumsal kimliğe ve kültürel belleğe ışık tutabilen fıkralara konu olan bu tipler, sözlü gelenekteki varlıklarını geçmişte srdrdėđ gibi bugün de tüm dünya çapında ya da bazı bölge ve yörelerde sürdürüyor, yarın da sürdürmeye devam edeceklerdir. Söz konusu tiplerden biri de Tonyalı Ali Aga'dır.

Bu çalışmada, mahalli bir fıkra tipi olan, Trabzon'un Tonya ilçesinde yaşamış ve hayata burada veda etmiş Ali Aga'nın hayatı kısaca tanıtılacaktır. Bu tanıtımın devamında, Türk fıkra tipleriyle ilgili yapılan tasniflendirmede Ali Aga'nın yeri tespit edilecek ve onun 2019'da sözlü kaynaklardan derlenen fıkraları gülme teorileri açısından incelenecektir. Dolayısıyla Ali Aga lâkaplı Ali Uzun, mahalli bir fıkra tipi olarak literatürdeki yerini alacak ve fıkraları ağdaş bir yaklaşımla değerlendirilmiş olacaktır.

1. Ali Aga Kimdir?

1.1. Hayatı

Karadeniz Bölgesi, fiziki ve sosyal yapısı yönüyle Türk halk edebiyatındaki fıkra türünün oluşumuna önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Bu bölgede yaşayan insanlardan bazıları farklı kişilikleri ve mizahi yapıları ile toplumun ilgisini çekmiştir. Söz konusu şahıslarla ilgili, fıkra nitelikli anlatılar halk arasında yaygınlık kazanmıştır. Çeşitli özellikleriyle dikkat çeken bu mahalli tiplerden birisi de Ali Aga lâkaplı Ali Uzun'dur. Ali Aga'nın fıkralarını ve tipini anlamak için, içinde doğup bydėđ Tonya yöresinin atmosferini göz önünde bulundurmak önem arz etmektedir.

Ali Aga, Trabzon'un Tonya ilçesinde 1932 yılında dünyaya gelmiştir. Aga kelimesi yörede, "abi, ağabey" anlamında kullanılan bir hitaptır. Herkesin ona "Aga" demesi, ona duyulan saygıyı ve sevgiyi göstermektedir. O, fıkralarında da çevresinin ağabey olarak nitelendirdikleri bu lâkapla anılmıştır.

Ali Aga, vatani görevini Gelibolu'da yerine getirmiştir. Tonya doğumlu Durmuş Uzun (1895-1962) ve Emine Uzun (1895-1946) iftinin çocuğudur. Evlilik kurumuna ilk adımı is on beş

yaşındayken atmıştır. Eşi, 1928 tarihinde Tonya'da doğmuş Meryem Hanım'dır. Meryem Hanım, çalışkanlık yönüyle öne çıkan Karadeniz kadınına tam bir örnektir. Öyle ki eşi Ali Aga'nın Almanya yılları esnasında altı çocuğunu geçindirmeyi başarmıştır. Meryem Hanım, Ali Aga'nın vefatından üç yıl önce -2015 yılında- hayata veda etmiştir. Ali Aga'nın Meryem Hanım'la evliliğinden biri kız olmak üzere altı çocuğu dünyaya gelmiştir. İsimleri ise yaş sırasına göre Şadi, Pehlivan, Nigâr, Bekir, Durmuş ve Yusuf'tur.

Ali Aga, ilkokul mezunudur. Yaşadığı bölgede ilkokul dışında eğitim kurumu olmadığı için ve maddi yetersizliklerden dolayı başka illere gidememiş, eğitim hayatına devam edememiştir. Ancak ilerleyen yıllarda Trabzon'un Beşikdüzü ilçesinde kurulan köy enstitüsünün çeşitli meslek dallarıyla ilgili açtığı kurslara katılmış, sertifikalar edinmiştir. Köy Enstitüsü bünyesinde verilen marangozluk, arıcılık gibi kursları başarıyla bitiren Ali Aga, kendisi ve ailesi için gelir kapısı olacak meslekler açısından birçok deneyim kazanmıştır. Bu pratik beceriler ve farklı alanlardaki deneyimler, onun olaylara kendine özgü yaklaşımını şekillendirmiş olabilir.

Ali Aga, meslek hayatına ilk olarak kayınpederinin vefatından sonra ondan kendisine miras kalan marangozluk aletlerini kullanmayı öğrenerek atılmıştır. Beşikdüzü'ndeki Köy Enstitüsü vasıtasıyla marangozluk adına eğitim alıp mesleki anlamda büyük ilerleme kaydetmiştir. Yeterlik belgesini de aldıktan sonra marangozluk yapabilmek için yeni ve daha büyük makineler temin etmiştir. Evinin bir odasında atölye kurmuş ve burada çeyiz sandığı, bavul gibi eşyalar imal etmiştir. Bunların pazarlamasını yaparak evi için bir gelir kapısı sağlamıştır. Marangozluk anlamında kendini yeterince geliştirdikten sonra Ali Aga, arıcılık mesleğine yönelmiştir. Yaz aylarında ise arılarıyla birlikte komşu il olan Gümüşhane'nin yaylalarına göç etmiştir. Yaylacılık geleneği, bölge kültürünün önemli bir parçası olup, farklı insanlarla karşılaşma ve yeni deneyimler edinme imkânı vermiştir. 1960'lı yıllardan sonra Almanya'ya başlayan işçi göçleriyle birlikte Ali Aga, Almanya'ya gitmiş ve orada yine marangozluk mesleğini idame ettirmiştir. Almanya tecrübesi, onun hem farklı kültürlerle tanışmasına hem de gurbetçi kimliği üzerinden yeni fıkra konularının doğmasına zemin hazırlamıştır. Ali Aga ayrıca muhtarlık da yapmıştır. Muhtarlık görevi, onun yöre insanıyla ve resmi makamlarla olan ilişkilerini şekillendirmiş, fıkralarında ele aldığı bürokrasi veya toplumsal eleştirilere kaynaklık etmiş olabilir.

Seksen altı yaşında Alzheimer hastalığına yakalanan Ali Aga, Mayıs 2018'de hastalığına yenik düşerek vefat etmiştir. Onun vefatı, yerel basında "Tonya, Nasreddin Hoca'sını kaybetti." şeklinde haber olmuştur. Bu benzetme, onun yörede ne denli tanındığını ve bir fıkra tipi olarak

kabul gördüğünü göstermesi açısından önemlidir. Fıkralarının nesilden nesile aktarılacak onun isminin yaşatılacağı ön görülmektedir.

1.2.Hayat Görüşü ve Nüktedanlığı

Ali Aga, yaşamış olduğu yörede, görünüş olarak sert bir mizaca sahip, kızı Nigar Fettahoğlu'nun tabiriyle "Yüzü gülmez bir adam." olarak bilinmektedir. Ancak onun böylesine sert görünüşlü olması fıkralarının oluşumu için önemli bir unsur olmuştur. Başka bir deyişle fıkralardaki mizah unsurunun oluşmasını sağlamıştır. Ali Aga'nın hayattaki amacı elbette insanları güldürmek değildir. Onun fıkraları günlük, yaşanmış sıradan olaylar etrafında gelişmiştir. Olay veya durumlar karşısında verdiği tepkiler ve kullandığı ifadeler, çevresindekiler tarafından ilginç olarak algılanmış ve komik görülmüştür. Zaman içinde bunlar fıkra olarak anlatılabilmiştir.

Ali Aga'nın hayata, dinî inanışa, olaylara ve durumlara özgün bakış açısının fıkralarına yansıdığı ve bu fıkralardaki mizahı oluşturan temel etmenlerden biri olduğu görülmektedir. Yaşadığı yörenin, bölgedeki diğer yerleşim yerlerine kıyasla sahip olduğu belirtilen farklı kimliğin Ali Aga'nın bir fıkra kahramanı olarak öne çıkmasında rol oynadığı düşünülebilir. Nitekim ilerleyen bölümlerde incelenecek fıkralarında, Tonya insanına atfedilen karakter özellikleri, yaşam biçimi, hayat felsefesi ve dünya görüşünün izlerini bulmak mümkün görünmektedir. Anlatılarda Tonya insanının mizahla iç içe bir yaşam sürdüğü ve hayatı yer yer bir eğlence olarak algıladığı sezilmektedir. Fıkralarının analizi, Ali Aga'nın çeşitli resmî ve dinî kuralların baskısından duyduğu rahatsızlığı, bunlara karşı sergilediği vurdumduymaz tavrı ve bunu yaşam biçimine nasıl yansıttığını ortaya koyacaktır. Yöre halkında da gözlemlenebilen bu türden özelliklerin, Ali Aga'nın fıkralarında memleketinin bir yansıması olarak nasıl yer bulduğu, çalışmanın ilerleyen kısımlarında fıkra metinleri (Ben Gördüm, İmamın İçki İçmesi, İkisi de Aynı Yaşta, Kur'an mı Okutacaktın? Vurdun Ziyaretçileri, Avusturya Tırpanı, Bensiz Dolmayi) üzerinden anlaşılabilecektir.

Ali Aga'nın hayata, dinî inanışa, olaylara, durumlara ve dünyaya bakış açısı onun fıkralarına yansımış ve bu fıkralardaki mizahı meydana getiren temel etmenlerden olmuştur. Yaşadığı yörenin bölgedeki diğer ilçe ve köylere göre farklı kimliği (vurdumduymaz mizaçlı) de Ali Aga'yı bir fıkra kahramanı yapmakta büyük rol oynamıştır. Onun fıkralarında Tonya insanının karakterini, yaşam biçimini, hayat felsefesini, dünya görüşünü bulmak mümkündür. Tonya insanı, mizahla dolu bir yaşam sürüp hayatı bir eğlence olarak görmektedir. Ali Aga, çeşitli resmî ve dinî kuralların baskısından rahatsız olmuş, bunlara karşı daima vurdumduymaz bir tavır takınmış ve bunu yaşam biçimine yansıtmıştır. Yöre halkının da buna benzer kendine has

bir kimliğe sahip olduğu söylenebilir. Ali Aga'nın da bu özelliği yine memleketinin bir yansıması şeklinde­dir.

Ali Aga, birçok fıkrasından anlaşıldığı üzere kimi dinî kaideleri ve toplumsal normları ele tirmi tir. Ahiret inancı, sırat köprüsü, kurban kesmek, farz olan durumlar ve namaz kılmak buna örnek gösterilebilir. Onun meslek hayatı, fıkralarının oluşumunda etkili olan bir diğer etmendir. Arıcılık yaparken ba ka yörelerde farklı insanlarla kar ıla ması ve onlarla yaşadıkları Ali Aga'nın fıkralarının konularındandır. Almanya'da çalıştığı altı yıllık dönemde kar ıla tığı insanlarla yaşadıkları, ailesi için verdiği emekler, muhtarlık dönemindeki tecrübeleri, marangozluk mesleği ve yolculukları, fıkralarındaki temel konular arasındadır. Ayrıca ailesi ve çevresi ile yaşadığı bazı günlük olaylar da onun fıkralarında konu olarak yer almıştır.

1.3.Türk Fıkra Tasnifleri İçindeki Yeri

Türk fıkra tiplerinin tasnif edilmesiyle ilgili bilimsel anlamda birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda, fıkraları tasnif etmeye yönelik çeşitli farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Söz konusu tasnif  alı maları Faik Re ad ile ba lamı , Pertev Naili Boratav, Nevzat Gözaydın,   kr  Elçin, Saim Sakaoğlu ve Dursun Yıldırım'ın çalışmalarıyla devam etmiştir.

Mahall  bir fıkra tipi olan Ali Aga, Saim Sakaoğlu'nun ve Dursun Yıldırım'ın bakış açısıyla değerlendirildiğinde Saim Sakaoğlu'nun çalışmasına göre I. grup olan “Tarihte Ya amı   ahıslar Etrafında Teşekkül Eden Fıkralar”ın bir alt başlığındaki “Sadece Yaşadıkları Bölgede Tanınan Tipler” (1992: 43-44) arasında yer almaktadır. Çünkü Ali Aga, Trabzon'un Tonya ilçesinde ya amı  ve görüşülen kaynak kişilerin ifadelerine göre sadece bu yörede tanınan, fıkraları burada anlatılan bir fıkra tipidir. Dursun Yıldırım'ın tasnifine göre ise Tonyalı Ali Aga, I. grup olan “Ortak  ahsiyeti Temsil Yeteneği Kazanan Ferdi Tipler”in bir alt başlığındaki “Mahalli Tipler” (1999, s. 24-25) grubunda yer almaktadır. Çünkü o, sadece yaşadığı yörede tanınmış olup n  farklı yörelere veya bölgelere yayılmamı tır. Ali Aga fıkralarının sadece Tonya'da anlatıldığı tespit edilmiştir.

Ali Aga, bilindiği kadarıyla yaşadığı yörede tanınan mahalli bir fıkra tipi olarak Türk fıkra tipleri arasına konumlandırılabilir. Onun artık gerçek bir şahsiyet olmaktan çıkıp, ait olduğu toplumun hafızasında bir “fıkra tipi” olarak yaşamaya ba ladığının en önemli kanıtı ise, ölümünün üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen fıkralarının canlılığını koruyor olmasıdır.

Gülme Teorileri ve Ali Aga Fıkraları

Fıkraların anlatılı  amaçlarından biri olan ve fıkraların anlatımıyla meydana gelen gülme, yaşama renk katan pozitif bir eylemdir. Sadece biyolojik bir tepki olmanın ötesinde gülme,

toplumsal gerilimleri azaltan, insanlar arası bağı güçlendiren ve örtük bir eleştiri sunan çok katmanlı bir işleve sahiptir. Bu karmaşık ve bilinçli eylem, bilindiği kadarıyla sadece insanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. İnsana özgü bu davranışın kökenlerini, nedenlerini ve toplumsal etkilerini açıklama çabası, felsefeden psikolojiye, sosyolojiden halk bilimine kadar pek çok disiplinin “gülme teorileri” başlığı altında çeşitli yaklaşımlar geliştirmesine yol açmıştır. Nitekim Azem Sevindik'in de belirttiği gibi, “Mizahın malzemesi eğlendirici, felsefesi ve kuramları ise ciddidir.” (2023, s. 14). Bununla birlikte, gülmenin ahlaki değeri de tartışma konusu olmuştur. Örneğin, İbrahim Aksu'nun ifade ettiği gibi, “Gülmeye yönelik bu olumsuz yaklaşımın özellikle aşırılık mevzu bahis olduğunda daha da arttığını söyleyebilmek mümkündür.” (Aksu, 2021, s. 171).

Gülmenin ortaya çıkabilmesi için belirli bir ruh hli gereklidir. Bergson'a göre gln olanın etkisini gösterebilmesi için duygusal bir mesafelenme şarttır: “yle görünüyor ki gln şeyler sarsıcı etkilerini ancak tümüyle sakin ve durgun bir ruhun sathı üzerinde gösterebilmektedir. Glncn doğal ortamı kayıtsızlıktır ve gülmenin en büyük düşmanı duygulardır.” (2014, s. 5). İnsanları hayvanlardan ayıran temel unsurlardan olan gülme ve güldürme eylemi (Çetindağ Sme, 2019, s. 50), Franz Rosenthal tarafından “aklın gleriyle hayvansallık arasında ortaya çıkan bir güç” (1997, s. 217) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu gibi ansiklopedik tanımlar, gülmenin daha çok gözlemlenebilir fiziksel yönünü tarif etmektedir. Ancak gülme eylemi, basit bir fiziksel tepkinin ötesinde, analiz edilmesi gereken evrensel ve karmaşık bir insani olgudur. Onun bu evrensel ama bir o kadar da karmaşık doğasını Arthur Koestler şöyle açıklamaktadır: Bu eylem basılı hlde bulunup çıkarılması g bir mikrop olmasına rağmen bir kez mikroskobun altına konulduğunda onun maya gibi evrensel bir şey olduğu görülecektir (1997, s. 11). Evrensel niteliğe sahip olan ve çeşitli psikolojik durumlar yaşandığında gerçekleşen gülme eylemi, birtakım teorilerle bilimsel nitelik kazanmıştır. Fıkralar da gülmenin gerçekleşmesini sağladığı için yapılan bazı çalışmalar, söz konusu teorileri farklı bir bilimsel zemine oturtmuştur.

Türk fıkralarıyla ilgili yapılan çalışmalardaki popüler yaklaşımlardan biri, onları gülme teorilerine göre inceleyip değerlendirmektedir. Literatürde birçok gülme teorisi mevcuttur. Ancak yapılan çalışmalar genel olarak üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama teorileri üzerine yoğunlaşmıştır. Ali Aga fıkralarının yarattığı gülmenin temel dinamikleri, söz konusu teorik çerçevelerden faydalanılarak incelemeye müsaittir. Bu makalenin temel konusunu oluşturan Ali Aga fıkraları da üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama teorisi bağlamında değerlendirilecektir.

1.4. Ali Aga'nın Fıkralarında stnlk Teorisi

stnlk, toplum hayatında elde edilmek istenen bir mertebe, insanlar tarafından bağka insanlara, canlılara, cansız varlıklara eğitli yönlerden atfedilen bir değerdir. Olaylara, durumlara veya çevredeki diğer insanlara karėı hissedilen ve birçok fıkranın oluğumuna zemin hazırlayan bir duygudur. stnlk teorisiyle açıklanabilen fıkralara göre temel mizah unsuru, bu fıkralardaki tiplerin bağkalarına stnlğı ile oluğur.

Kuram olarak üstünlük; rakibi bertaraf etmekten alınan keyfi, bağkasını dezavantajlı hle getirmekten zevk duymayı temele alır. Bununla birlikte fiziki kusurların kiğide bulunmaması ve mantık dığı eylemlere glmek de üstünlük kuramının temelini oluğturur (Eker, 2014, s. 142). stnlkle oluğan mizah türü aynı zamanda politik niteliğe sahiptir (Ekici, 2009, s. 278). stnlk teorisi ile değerlendirilen fıkra tipleri, bazı aksaklıkları konu edinirken bu aksaklıkları oluğturan toplumsal sistem ve aksaklıkların sebeplerini göz önünde bulundurmazlar. Bu dğncedeki kiğiler kendilerini psikolojik açıdan üstün hissederler (Doğan, 2017, s. 264). Bu özelliklere sahip üstünlük kuramı, mahalli bir fıkra tipi olan Ali Aga'nın fıkralarına uyarlanabilmektedir. Söz konusu fıkralarda genel olarak akıl stnlğı ve fiziksel anlamda üstünlük gibi durumlar n plandadır.

Ali Aga'nın üstünlük teorisi ile yorumlanabilecek "İkisi de Aynı Yağta" adlı fıkrası şöyledir:

"Ali Aga'nın kolu ağrırmaktadır. Doktora gider. Muayene, röntgen, tahlil... Sonunda doktor ciddi bir sebep bulamaz ve:

- Kolunun ağrısı yağlılıktan, deyince;

Ali Aga:

- Anladım doktor yağlılıktan; ebi kolum da aynı yağta, o niye ağırmayı?" (KK-3).

Hazırcevaplığın ve sivri zeknın ürünü olan yukarıdaki fıkrada Ali Aga'nın doktora verdiği cevap, doktorun mantık dığı açıklamasına yerinde bir eleğtiri olmuğtur. Bu cevap, Ali Aga'nın olaylara pragmatik ve sorgulayıcı yaklağımının bir örneğidir. Doktorun, Ali Aga'nın kolundaki ağrının neden kaynaklandığını anlayamaması ve ağrıyı yağlılığa bağlaması Ali Aga'yı kızdırmığtır. Sonuç olarak Ali Aga hazırcevap tavrıyla doktora akıl yönünden üstünlük sağlamığtır. Ali Aga'nın doktora üstün geldiği ifade aynı zamanda bir üstünlük hissinin yansıması olup fıkranın mizah unsurunu oluğturmuğtur. Onun "ėemsiye" fıkrasında da mizah, üstünlük yönüyle sağlanmığtır:

“Kaleönü Mahallesi’ndeki ilkokul hizmetlisi Muammer, kısa boylu biridir. Yağmurlu bir günde Muammer, Ali Aga’nın evinin önündeki patika yoldan şemsiyesiyle iniyormuş. Balkonda otururken şemsiyenin altındaki kişiyi göremeyen Ali Aga:

- Bir şemsiye gidiyor ha oraya aşağı, nedir o?” (KK-2).

Üstünlük, fıkralarda kimi zaman zekâ seviyesine göre kimi zaman da fiziki özellikler yönüyle sağlanabilmektedir. Yukarıdaki fıkra ise fiziki özelliğe bağlı olarak üstünlük teorisine zemin hazırlanmıştır. Ali Aga, balkonda yani Muammer’in olduğu yerden daha yüksek bir yerdedir. Bu yüzden şemsiyenin altını, onu taşıyanı görememektedir. Fıkra ifade edildiği üzere ilkokul hizmetlisi Muammer’in kısa boylu oluşu ve bu yüzden tuttuğu şemsiyenin altında görünmemesi fıkrayı oluşturan mizahi unsur olarak belirlemiştir. Dolayısıyla Ali Aga’nın alaylı tavrı, bu fıkranın üstünlük kuramı çerçevesinde değerlendirilmesini sağlamıştır.

Ali Aga ile ilgili anlatılan “Ben Gördüm” adlı fıkra da üstünlük teorisi ile açıklanabilmektedir: “Ali Aga’nın bir komşusunun okuttuğu mevlitten sonra sohbet aşamasına geçilir. Hocalardan biri:

- Bir insan abdestsizken (cünupken) bir meyve ağacına eli değse, o ağaç o yıl meyve vermez.

Ali aga:

- Bilmediğin bir konu hakkında, ahmak ahmak konuşma. Ben gördüm, gâvurun kiraz ağacında meyve çokluğundan yaprak görünmüyor. Meyveden dalları yere alıyor.” (KK-4).

Örnek fıkraya göre imamın, abdestsiz meyve ağacına dokunmanın ağacın meyve vermemesine sebep olacağını söylemesi, Ali Aga’nın mantığına uymamıştır. Çünkü o, Müslüman olmayan ülkede, ağaçların fazlasıyla meyve verdiğini görmüştür. Ali Aga, imamı bertaraf eden ifadesiyle mantıksal açıdan üstünlük sağlamıştır. Bu durum, onun dinî yorumları kendi gözlem ve tecrübeleriyle sorgulama eğilimini göstermektedir.

Ali Aga gözlem ve tecrübelerine dayanarak hazırcevap yönünü, aklını ve mizahını yerli yerinde kullanıp üstünlük teorisi ile gülme eylemini gerçekleştirmeyi başarabilmiştir.

1.5.Ali Aga’nın Fıkralarında Uyumsuzluk Teorisi

Ali Aga’nın bazı fıkraları, gülme teorileri arasında önemli bir yer tutan uyumsuzluk teorisi ile analiz edilebilmektedir. Bu teoriye göre gülme eylemi; birbiriyle alakasız veya uyumsuz

durumların, olayların, fikirlerin ya da olguların beklenmedik bir şekilde bir araya getirilmesiyle tetiklenmektedir. Dinleyicinin zihninde bir beklenti oluşur, ancak fıkranın finali bu beklentiyi mantıksal olmayan veya absürt bir şekilde bozarak şaşkınlık yaratır. Fıkraların çoğuna uyarlanabilen bu yaklaşım, özellikle fıkrâ tiplerinin mantık dışı tavırlarını veya hazırcevaplıklarını sergilediği anlatılara odaklanmaktadır. Ali Aga fıkralarında da sıkça görülen durumun normal akışına aykırı cevaplar veya eylemler, tam olarak bu uyumsuzluk teorisinin temel mekanizmasını oluşturmaktadır.

Aykırı cevaplar veya eylemler, hayatın akıcı ve esnek doğasına aykırı düşen bir tür mekanik katılığı çağrıştırmaktadır. Nitekim Bergson, glnçlğn temel kaynaklarından birini tam da bu noktada bulmaktadır: "İnsan vücudunun tavır, jest ve hareketleri, tam olarak bu beden bize basit bir makineyi hatırlattığı ölçüde gülünçtür." (2014, s. 23). Ali Aga'nın beklenmedik, kalıplaşmış gibi duran tepkileri de bu makineleşmiş insan imgesini akla getirerek uyumsuzluk yaratmaktadır. Ali Aga'nın bazı fıkraları gülme teorilerinden biri olan uyumsuzluk teorisi ile analiz edilebilmektedir. Alakasız veya uyumsuz durumları, olayları ve olguları açıklayan uyumsuzluk teorisi, onun birçoğ fıkrasına uyarlanabilmektedir. Bu fıkralar, oluşumunu sağlayan tiplerin mantık dışı tavırlarını konu edinmiştir.

Uyumsuzluğın oluşumu mantıksal bir bakış açısı gerektirmektedir. Çünkü yaşanan uyumsuzluğın farklı bir mantık düzleminde uyumlu olması gerektiği fark edilebilmelidir (Usta, 2009, s. 88). Uyumsuzluk teorisinin temelini belirli kalıplara sahip bu dünyada söz konusu kalıplara uymayan her şey oluşturabilir (Morreall, 1997, s. 25). Günlük hayatın kurallarına aykırılık, varlıkların normal görünümlerinden öte ya da anormal görünümler, kısacası her şeyle ilgili genel kabule aykırı tüm anormallikler uyumsuzluk teorisinin temel unsurlarıdır. Fıkralarda kahramanların bazı olay veya durumlara karşı sergiledikleri beklenmedik tavır veya tutumlar, bu fıkralardaki mizahın oluşmasını sağlamıştır. Ali Aga'nın fıkralarında da uyumsuz veya mantığa aykırı birçoğ durum, mizahın oluşmasını sağlamıştır. Bu uyumsuzluklar genel olarak Ali Aga'nın olay veya durumlara karşı kullandığı ifadelerde görülmektedir. Ali Aga'nın uyumsuzluk teorisi kapsamında değerlendirilebilecek bir fıkrası "Kur'an mı Okutacaktın?" adlı fıkradır:

"Ali Aga'dan dnr bir tavuk ister. O da evden getirdiği tavuğu dnrne teslim eder. Birkaç gün sonra buluşurlar. Dnr:

- Yahu Ali, bağa verduğun tavuk görmeyi.

Ali Aga:

- Yumurta edeyi mi?
- Evet.
- E daha ne arayısın, Kur'an mı okutacağıydın oğa?" (KK-3).

rnek fıkrada grldėđ gibi Ali Aga, dnrne beklenmedik bir cevap vermiş ve "Tavuğa Kur'an mı okutacaksın?" ifadesiyle dinleyiciyi gldrmştr. Bu ifade beklenmedik bir tepkidir. Çünkü tavuğun Kur'an okuması mümkün değildir. Fıkrada tavuğun yumurtlaması ile görmemesi kıyaslanmış ve yumurtlamasının önemi vurgulanmıştır. Ali Aga, "Tavuk görmesin, Kur'an mı okutacaksın ona?" diyerek farkında olmadan böyle bir fıkranın oluşmasını sağlamıştır. Tavuktan yumurta beklenir, Kur'an okuması değil. Bu cevap, Ali Aga'nın pratik zekâsını ve olaylara faydacı yaklaşımını sergilemektedir.

Konuya rnek bir başka fıkrâ ise "Avusturya Tırpanı" adlı fıkrâdır. Fıkrânın metni řu şekildedir:

"Ali Aga, Almanya ile Türkiye arasındaki izin yolculukları sırasında tanıştığı bir kadınla kaçamak yapmaktadır. Almanya'dan Tonya'ya dönerken yine buluşurlar. Sohbet muhabbet derken kadının biraz moralsiz olduğunu anlar ve nedenini sorar. Kadın, 'Bana bir kolye almadın!' diye Ali Aga'ya sitem eder. Ali Aga:

- Tonya'da eşim bir senedir bir Avusturya tırpanı istiyor benden, onu almadım da sana kolye mi alacağım?" der (KK-4).

Doğu Karadeniz bölgesinde yer alan Trabzon'un Tonya ilçesi, aldığı bol yağışın etkisiyle zengin bir bitki örtüsüne ve geniş ayır/otlak alanlarına sahiptir. Bölge coğrafyasının şekillendirdiği kırsal yaşamda hayvancılık, temel ekonomik faaliyetlerden biridir. Buna bağlı olarak hayvanların kışlık yem ihtiyaını karşılamak amacıyla ilkbahar ve yaz aylarında yoğun bir ot biçme faaliyeti yürütülmektedir. Genellikle kadınlar tarafından yapılan bu meşakkatli iç, "tırpan" adı verilen geleneksel ot biçme aracının kullanımını zorunlu kılmaktadır. Fıkra metnine de yansıyan bu yerel gerçeklik, Ali Aga'nın eşinin, Almanya dönüşünde kendisinden bir tırpan istemesine sebep olmuştur. Ancak Ali Aga, her dönüşünde eli boş gelmiş ve ondan hediye olarak kolye isteyen sevgilisine, bu durumu dile getirmiştir. Fakat bu dile getiriş, yer ve zaman bakımından alakasız olup fıkrâda mizah unsurunun oluşmasını sağlamıştır. Tırpanın hediye unsuru olarak ifade edilmesi de uyumsuzlukla örtüşmektedir.

Ali Aga'nın "Vurdun Ziyaretçileri" adlı fıkrası, uyumsuzluk teorisine örnek gösterilebilecek diğer bir fıkrâdır:

“Ali Aga cezaevindeyken, koēuē arkadaşlarından biri, karısını ve kardeşini öldüren bir mahkmdur. Ziyaret gününde Ali Aga, gelen ziyaretçileriyle grētkten sonra koēuēa döner ve koēuē arkadaşını aēlarken bulur. Nedenini sorar. Mahkm:

- Herkesin ziyaretçisi gelip gidiyor, benim gelenim yok, gidenim yok.
- Ali Aga, mahkma:
- Burada yatan herkes ziyaretçilerini korumak için ceza çekiyor. Sen vurdun ziyaretçileri!” der (KK-4).

Ali Aga'nın koēuē arkadaşının hapiste yatma sebebi, eēi ve kardeşini vurmuē olmasıdır. Kendisi, ziyaretçileri gelmiyor diye aēlayınca Ali Aga, “Ziyaretilerini vurdun sen.” ēeklindeki bir ifade kullanmıē ki bu beklenmedik bir tepkidir. Çünkü ziyaretçileri vurmak mantıēa aykırı bir durumdur. Baēka bir deyiēle bir anlık dēnme ile algılanamayacak bir durumdur. Mahkm, yakınlarını vurduēu için hapis yattıēından Ali Aga bu ifadeyi kullanmıētır. Buradaki mantıēa aykırılık ve eliēkiden doēan mizah, uyumsuzluk teorisiyle açıklanabilmektedir. Ali Aga'nın bu kara mizahı, zor durumlar karēısında bile ironiyi yakalama yeteneēini göstermektedir.

1.6. Ali Aga'nın Fıkralarında Rahatlama Teorisi

Topluma ait olabilmenin belli baēlı kuralları vardır ve yaēam boyunca bu kurallara uyma mecburiyeti insanda bir enerji birikimine neden olabilmektedir. Anlatılan bazı fıkralar, ieriēi yönüyle söz konusu enerjinin dıēavurumunu gerekleētirip rahatlama hissini saēlayabilmektedir. Yaēanılan, ifade edilmesinden çekinilen durumlar fıkralar sayesinde rahatlıkla dile getirilebilir. Dolayısıyla insanda rahatlık hissini oluēması, birtakım birikimleri içeren bir sürecin sonucu olarak gerekleēir.

Rahatlama teorisine göre, bazı fıkralar, bireyde birikmiē ve baskı yaratan fazla enerjinin gülme yoluyla dıēa vurulmasına olanak tanıyarak fizyolojik ve psikolojik dengenin yeniden kurulmasına yardımcı olur. Dolayısıyla bedendeki fazla enerjinin atılmasıyla gülme eylemi gerekleēir (Eker, 2014, s. 144). Buna bazı olaylar veya durumlar sebep olabilir. İēte bu olaylar veya durumlar Ali Aga'nın fıkralarında da yer almıētır. Dinleyicide eēitli sebeplerle birikmiē olan enerjinin atılmasını ve sonuç olarak onların gülmesini saēlayan ilgili fıkralar ēu ēekildedir:

“Ali Aga Almanya’da iēiyken aykaralı bir imam da mesleēi bırakıp Almanya’ya alıēmaya gider. Ali Aga da burada hemēerileriyle her akēam buluēup iki içer. aykaralı imam da hemēeriler diye bunlardan ayrılmaz. Ama hiç iki içmez. Her akēam onlarla oturur. Ali Aga:

- Bir akşam, iki akşam derken böyle olmaz. Ya iecekisin ya da bizimle oturmayacaksın. Bizim canımız sıkılıyor zaten, bari sen de bize eşlik et.

Adam bakar ki olmayacak böyle. Tabi bunlardan da ayrılmak istemiyor. Birayla ufak tefek başlar içmeye. Sonra rakıyla devam eder. Epey içtikten sonra adam tamam olur. Yine bir gün rakı içiyorlar, bardağı boşalır. Ali Aga'nın önüne taak diye vurup bardağı:

- Dk Ali, dk. Neydi o sabah namazı, o soğuk sular, o abdestler..." der (KK-1).

Bu fıkrada, dinî temsiliyet makamında olan bir imamın, toplumsal olarak kendisinden beklenmeyen bir eylemi ve bastırđıęı duyguları dışa vurması anlatılmaktadır. Dinleyicinin zihninde, dinî bir tabunun yıkılması yoluyla biriken enerjinin boşalması sağlanmakta ve bu durum rahatlatma teorisi ile açıklanabilmektedir. Bununla birlikte, fıkranın gülme mekanizmasının aynı zamanda uyumsuzluk teorisi ile de güçlü bir bağı vardır. Gülme eylemi, imam kimliğine atfedilen zihinsel kalıp (dindarlık, yasaklara uyma) ile fıkranın finalindeki eylem (sarhoşluk, isyan) arasındaki keskin tezatlıktan, yani uyumsuzluktan doğmaktadır. Dolayısıyla fıkranın rahatlatma hedefine ulaşmak için uyumsuzluk mekanizmasını bir araç olarak kullandığı söylenebilir.

Alkollü içecek tüketmek, İşlam inanınn etkisiyle kolektif bilinçte de hoş karşılanmayan bir davranış olarak yer almıştır. Böyle bir davranışı özellikle İşlam'ın temsilcisi konumundaki imamlık mesleğine mensup birisinin sergilemesi asla kabul görmeyecek bir durumdur. Ancak bu durum fıkranın yardımcı karakterlerinden biri olan imamı, psikolojik açıdan baskı altına almış ve bu birikim Ali Aga ile arkadaşlarının iki masasında dışa vurulmuştur. İmamdaki psişik enerjinin boşalımı, onda psikolojik bir rahatlamayı sağlamıştır. Ayrıca bir imamın alkol tüketmesi, fıkrayı dinleyen kesimde de bir gerilime sebep olmuştur. Fıkranın final bölümündeki rahat ve itiraf edici dışavurum ise fıkradaki mizah unsurunu oluşturmuş ve gülme eylemini tetikleyerek söz konusu gerilimi rahatlatma ile sonuçlandırmıştır.

Ali Aga'nın fıkralarından "Bensiz Dolmayı" adlı fıkra da rahatlatma teorisine örnektir: Fıkranın metni řu şekildedir:

"12 Eylül İhtilali döneminde sıkıyönetim baskısı bütün gücüyle sürmektedir. Trabzon'dan gelen ekipler, zaman zaman birilerini tutuklayıp götürür. Her gün bir başka haber kamuoyunu tedirgin eder.

Bir gün kulaktan kulağa bir haber yayılır: Kaleönü Mahallesi'nden kırk kişi tutuklanacakmış.

Ali Aga da o sıra evden çıkıp yaylaya doğru gider. Yolda ona rastlayan komşusu:

- Ali Aga, bu kış vakti nereye?

Ali Aga:

- Bizim mahalleden sıkıyönetim kırk kişi alacağınıı. Aşığıdan sayayırım, okardan sayayırım bensız dolmayi. Ben da bıraktım gideyırım...” der (KK-3).

Örnek fıkraya 12 Eylül dönemindeki sıkıyönetim baskısı ve bu baskının toplum psikolojisinde uyandırdığı rahatsızlık konu edilmiştir. Bu fıkra, zorlu siyasi koşullar altında bile mizahın nasıl bir başa çıkma mekanizması olabildiğini göstermektedir. Fıkranın final bölümüne kadar olan kısım Türkiye tarihinde yaşanan askeri darbeyi dinleyicilere hatırlatarak bir nebze gerginlik hissi yaratmıştır. Ali Aga'nın tutuklanma ihtimali de gerginliğe sebep olmuştur. İnsanların tutuklanıp yargılandığı bir dönemde “Beni de tutuklayabilirler.” düşüncesiyle kurtuluşu yayla yolunda bulan Ali Aga, nereye gittiği sorulduğunda verdiği cevapla dinleyici üzerinde oluşan gerginlik hissine son vermiştir. Onun tutuklanma korkusunu böyle ifade etmesi fıkradaki mizah unsurunu oluşturmuştur.

Rahatlama teorisine örnek olan “Olmaz Uşak” adlı diğer bir fıkra ise şöyledir:

“Ali Aga'nın büyük oğlu Şadi, Almanya'da birçok suçtan aranmaktadır. Bir sürü de ödemediğı para cezası vardır. Bu durumda Türkiye'den Almanya'ya gidememektedir. Almanya'ya gidebilmek için çareler aramaktadır. İsmi mahkeme kararıyla değiştirir. Kimliklerin dolma kalemle yazıldığı zamandır. 01/01/1953 olan doğum tarihini de aynı kalemle 07/07/1953 diye değiştirir ve artık yakalanmayacağını düşünmektedir. Ali Aga oğluna:

- Almanlar sağlamcı adamlardır. Gümrükte kimliğini bilgisayara sokar seni yakalarlar.

Şadi:

- Doğum tarihim de değiştirdim, Şadi benim kardeşimdir, derim.

Bir türlü oğlunu ikna edemeyen Ali Aga, Şadi'ye:

- Ula olmaz altı ayda bir uşak diyorum sana.” der (KK-4).

Şadi el yazısıyla, yaşı üzerinde altı aylık bir zaman dilimini ifade edecek kadar oynama yapmıştır. Durumu babasına anlatınca babası onu uyarmıştır. Bunun üzerine Şadi, altı aylık oynama yaptığı konusunda ısrar eder ve yakalanırsa ondan altı ay küçük bir kardeşi olduğunu söyleyeceğini ifade eder. Bu ifade Şadi'nin, basit bir detayı düşünemediğinin göstergesidir. Babası altı ayda bir çocuk olamayacağını hatırlatmıştır. Şadi'nin bunu düşünememesi ve babasının ona gerçeğı hatırlatması fıkradaki zekâ unsuruyla meydana gelen mizahı

oluşturmuştur. Ancak fıkranın gidişatına bakıldığı zaman şadi'nin yaptığı bir iç sonucu ve birtakım suları dolayısıyla cezalandırılacağı düşünülmektedir. Bu da dinleyicide bir gerginliğe sebep olmaktadır. Ancak Ali Aga'nın, fıkranın final kısmındaki cümlesi bu gerginliği kırmakta ve rahatlamaya neden olmaktadır.

SONUÇ

Kültürde, edebiyatta ve sözlü gelenekte önemli bir yere sahip olan fıkra türü, Türk milletinin hayata karşı bakış açısını yansıtmaktadır. Türk milletinin mizah anlayışını ve yaşam tarzını da yansıtan fıkralar, toplumdaki özel şahsiyetlerin yaşamı veya yaşantıları etrafında şekillenmiş, ağızdan ağıza aktarılarak kolektif bilinçte kalıcı hle gelmiştir. Söz konusu şahsiyetlerin olaylar ve durumlar karşısında sergiledikleri tutum ve davranışların oluşturduğu mizahi birikim, tarih boyunca araştırmacılar tarafından incelenmiş ve incelenmeye devam etmektedir. Bu alışma da aynı amaca hizmet etmekte olup Trabzon-Tonya yerel kültürü içinde önemli bir yere sahip olan, bölge ve yöre tipleri içinde değerlendirilebilecek değerli ve özel bir fıkra tipi olan Ali Aga'yı literatüre kazandırmaya çalışmıştır.

Ali Aga fıkraları; mizahi unsuru sağlayan üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama teorilerine göre analiz edilmiştir. Bu doğrultuda onun fıkralarının, gülme teorilerine örnek teşkil edebileceği grlmştir. stnlk teorisi kapsamında incelenen fıkraların temelinde genel olarak akıl üstünlüğü ve fiziki üstünlük gibi durumlar yer almıştır. Bu stnlkler genel olarak fıkralardaki diğer yardımcı karakterlere karşı oluşmuştur. Rahatlama teorisine örnek fıkralara göre, çeşitli basmakalıp kuralların ve hayatın sıradanlıklarının bir dışavurumu olarak meydana gelen rahatlama sonucu gülme eylemi gerçekleşmiştir. Uyumsuzluk teorisi açısından değerlendirilen fıkraların içerik ve yapı bakımından oluşumunu ise birbiriyle mantıksal yönden uyumsuz veya alakasız durumların sağladığı belirlenmiştir. Söz konusu uyumsuz ve alakasız durumlar fıkraların mizahi yapısını oluşturmuştur.

Ali Aga'ya atfedilen fıkra anlatmalarının günümüzdeki canlılığı, onun şahsiyetinin ötesine geçerek bir fıkra tipine dönüştüğünü ve bu kimliğiyle yöre halkının kolektif belleğinde yaşamaya devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bu alışmanın Ali Aga gibi toplum içinde farklı ve özel konuma sahip bir şahsiyeti ve yöre halkına mal olmuş fıkralarını literatüre kazandırması, onun temsil ettiği yerel mizah anlayışını görünür kılmaları ve bu vesileyle onun ismini lmszleştirmesi temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abalı, İ. (2016). Mizah teorileri bağlamında Yrk fıkraları. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 9(17), 113-132.
- Aksu, İ. (2021). Gülmenin ve gldrmenin ahlk değeri üzerine kısa bir soruşturma. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 170-176.
- Altunel, İ. (1990). *Anadolu mahalli fıkra tipleri üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi). Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Artun, E. (2011). ukurova fıkra anlatma geleneğinde yerel fıkra tipi: Karakülah Hoca fıkraları. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 9-24.
- Bergson, H. (2014). *Gülme* (D. Çetinkasap, ev.). Türkiye İç Bankası Kültür Yayınları.
- ağrııcı, M. (1996). Gülme. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 14).
- Çetindağ Sme, G. (2014). Nasreddin Hoca fıkralarında örtülü iletişim. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 2(4), 107-115.
- Çetindağ Sme, G. (2019). Bütünlüğe ulaşma: Nasreddin Hoca ve eşeği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (The Journal of International Social Sciences)*, 29(1), 49-57.
- Doğan, O. (2017). "Yolatılı" fıkra tipi üzerine bir araştırma. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5(11), 258-272.
- Ekici, M. (2009). Gülme teorileri ve Nasreddin Hoca fıkraları. *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak (Uluslararası Sempozyum, 8-9 Mayıs 2008, Akşehir)* (ss. 271-280). Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Elçin, ř. (2004). *Halk edebiyatına giriş*. Akçağ Yayınları.
- Eren, M. (2013). "Halk İnanıcı" kavramının sınırları ve sınırlılıkları üzerine bir inceleme. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(13), 857-865.
- Kaya, B. (2021). Bergson'un gülme teorisi: Bir cezalandırma mekanizması olarak gülme. *Felsefe Dünyası*, (74), 278-299.
- Koestler, A. (1997). *Mizah yaratma eylemi* (ev. S. Kabakıoğlu & . Kabakıoğlu). İris Yayıncılık.
- Morreall, J. (1997). *Gülmeyi ciddiye almak* (ev. K. Aysevener & ř. Soyer). İris Yayınları.
- ğt Eker, G. (2014). *İnsan, kültür, mizah*. Grafiker Yayınları.
- Rosenthal, F. (1997). *Erken İslam'da mizah* (ev. A. Arslan). İris Yayıncılık.
- Sakaoğlu, S. (1992). *Türk fıkraları ve Nasrettin Hoca*. Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Sevindik, A. (2023). *Kahkahanın kültür tarihi: Felsefi ve sosyolojik bir mesele olarak bellek ve mizah*. Ötüken Neşriyat.
- şahin, H. İ. (2013). Bektaş fıkraları ve gülme teorileri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 55, 255-268.

Şimşek, E. (2006). Türk fıkra tipleri arasında Baskilli fıkra tipinin yeri. *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. Gazi Üniversitesi THBMER Yayını.

Usta, . (2009). *Mizah dilinin gizemi*. Akçağ Yayınları.

Yıldırım, D. (1999). *Türk edebiyatında Bektaşî fıkraları*. Akçağ Yayınları.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

Sözlü kaynaklar hakkındaki bilgiler adı, soyadı, doğum yeri, doğum tarihi, tahsili, mesleği ve derleme tarihi şeklinde verilmiştir.

KK-1: Nigâr FETTAHOğLU, Trabzon 1958, niversite Mezunu, Emekli. (Görüşme: 13.04.2019).

KK-2: Mehmet KESKİN, Trabzon 1959, niversite Mezunu, Emekli. (Görüşme: 20.04.2019).

KK-3: Hasan KALYONCU, Trabzon 1952, niversite Mezunu, Emekli. (Görüşme: 16.04.2019).

KK-4: Bekir Uzunoğlu, Trabzon 1961, Lise Mezunu, Emekli. (Görüşme: 17.02.2019).